

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Остапця Юрія Олександровича
«Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональний
та регіональний виміри», подану на здобуття наукового
ступеня доктора політичних наук за спеціальністю
23.00.02 – політичні інститути та процеси

Вибори є важливим механізмом трансформації суспільних відносин, основою демократичного суспільства, головною формою політичної участі населення. Вибори у перехідних суспільствах мають амбівалентний характер. З одного боку – це механізм реалізації влади народу, а з іншого – «електоральне маскування» різного роду гібридних авторитарних режимів. Не є виключенням і виборчі процеси в українському соціумі. Більше того, виборчі кампанії в Україні мають регіональний характер, а у 2004 р. результатом президентської кампанії став поділ України на два протилежні макрорегіони – Схід і Захід.

Саме з цих причин важливими є дослідження регіонального електорального досвіду, а відтак потребують суттєвого доповнення політичні знання про регіональні особливості електоральної поведінки громадян, специфічні ознаки суспільно-політичного розвитку регіонів, можливості й перспективи подолання регіональних електоральних відмінностей. Йдеться про необхідність електорального забезпечення українського соціуму від негативів, які продукуються упродовж організації і проведення виборчих кампаній.

Вивчення виборчих кампаній різного рівня надасть можливість для розв'язання складної теоретико-методологічної проблеми дослідження електоральних процесів та механізмів практичної реалізації їх результатів у такій багатовимірній та суперечливій системі, якою є українське суспільство.

Дисертаційне дослідження набуває особливої ваги у контексті нагальної потреби модернізації вітчизняної виборчої системи, що беззаперечно підтверджується як провідними фахівцями в галузях дослідження політичних інститутів, публічної політики, державного управління, так і представниками «практичної політики», які потребують нових концептуальних знань про особливості поведінки виборців, способи мобілізації електорату, шляхи підвищення культури політичного вибору та механізми відносно достовірного прогнозування результатів виборів.

Наукова робота виконана в межах спорідненої тематики, яку розробляє Ужгородський національний університет. Формулювання предмета та об'єкта дослідження, визначення мети та завдань відповідають паспорту заявленої наукової спеціальності. Не викликає заперечень наукова новизна роботи, яка констатована автором у вступі (с. 10–15), викладена у розділах роботи (с. 81–85; 105–113; 158–160; 220–232; 299–317; 334–369; 386–395) та узагальнена у висновках до розділів (с. 43–45; 154–158; 275–279; 331–334; 395–399) та загальних висновках до роботи (с. 394–410). Висновки до роботи побудовані у відповідності до завдань, що свідчить про завершений характер наукового дослідження.

Новизна дисертаційної роботи полягає перш за все у тому, що представлена дисертація є першим комплексним науковим дослідженням електоральних процесів в Україні упродовж 1991–2015 рр. у загальнонаціональному та регіональному вимірах.

По-перше, автором сформована власна дослідницька стратегія, яка поєднує вивчення виборчих практик на рівні всієї держави і окремих регіонів України. Аналіз виборчих процесів на загальнонаціональному та регіональному рівнях зроблено на основі методології дослідження чинників впливу на електоральний вибір, названої «воронкою причинності», яка адаптована автором до українських виборчих реалій. Закарпаття виступає як «окремий випадок» у дослідженні, що вивчається методом конкретних ситуацій (case study), який спрямований на глибокий, критичний і

комплексний аналіз соціального феномена на прикладі окремого емпіричного об'єкта (с. 67–86).

По-друге, логіка вивчення виборчих процесів подана автором від установчих виборів у березні 1990 р. (вибори до ВР УРСР), грудні 1991 р. (вибори Президента України) до місцевих виборів 2015 р. Починаючи з виборів 1991 р. автор показує як електоральна лінія розмежування уподобань виборців рухається від виборів до виборів у напрямі на Схід. Рух цей показано у додатках на електоральних картах.

По-третє, у контексті дослідження виборчих процесів автором вивчаються особливості формування і перспективи реформування виборчої системи України та характеризуються основні періоди розвитку української партійної системи (с. 368–386).

По-четверте, дослідником окреслюються механізми подолання електорального розмежування та протистояння у ході загальнонаціональних виборчих кампаній (с. 386–395).

По-п'яте, зроблено комплексний аналіз електоральних процесів у Закарпатській області, запропоновано періодизацію становлення партійної структури краю та здійснено класифікацію обласних осередків політичних партій, охарактеризовано їхню участь у виборах до Верховної Ради України, президентських та місцевих виборах (с. 134–154; 179–186; 200–216; 257–275).

Структура дисертації Ю. О. Остапця відповідає меті, завданням дослідження та дозволяє розкрити зміст теми. Робота складається з семи розділів, переліку умовних скорочень, висновків та додатків. Розділи роботи дослідника – це пізнавальний рух у вивченні виборчих процесів в Україні від формування методології до перспектив розвитку України у контексті виборчих процесів 2014–2015 рр.

У першому розділі дисертації, присвяченому історіографії та джерелам дослідження електоральних процесів, автор розкриває ступінь наукового розроблення проблеми у зарубіжній політичній науці та у вітчизняному політологічному дискурсі (с. 19–45).

Окремо заслуговує на увагу методологічна основа дослідження (другий розділ роботи). Виборчі процеси в Україні і на Закарпатті розглядаються в рамках електоральних циклів, упродовж яких відбувалися вибори до вищих представницьких органів влади та органів місцевого самоврядування. Для аналізу виборчого процесу та поведінки виборців використано низку методологічних підходів як зарубіжних, так і вітчизняних фахівців: біхевіористський, інституційний і транзитологічний. У рамках біхевіористського підходу виокремлені такі теоретичні моделі електоральної поведінки: соціологічна, соціально-психологічна, раціонально-інструментальна, екологічна (с.45–97).

Проблематика третього розділу роботи пов'язана із дослідженням регіонального виміру суспільно-політичних процесів в Україні. У розділі охарактеризовані теоретичні підходи до регіонального поділу, вплив соціально-політичних розмежувань на структурування електорального простору України. А оскільки Закарпаття виступає як окремий випадок у дослідженні, то автором у окремому параграфі зроблена характеристика електорального потенціалу Закарпатської області (с.100–113; 134–154).

У четвертому, п'ятому та шостому розділах автором характеризуються виборчі процеси в Україні протягом 1991–2012 рр. Йдеться про парламентські вибори 1994, 1998, 2002, 2006/2007, 2012 рр., президентські – 1994, 1999, 2004, 2010 рр., місцеві – 1998, 2002, 2006, 2010 рр. в Україні.

Четвертий розділ роботи присвячено аналізу установчих виборів в Україні, впливу парламентських 1998/2002 рр. та президентських 1994/1999 рр. виборів на розклад політичних сил та поведінку виборців. Автором робиться висновок, що установчі вибори в Україні виконали покладені на них функції в умовах демократичного пактового переходу. Вони встановили інституційний дизайн, який окреслив особливості електоральної конкуренції та еволюції партійної системи та виокремили моделі електоральної поведінки населення України, показавши її регіональний характер.

У п'ятому розділі «Актуалізація та поглиблення регіональних електоральних відмінностей під впливом виборчих кампаній 2004–2007 років» охарактеризовані президентські, парламентські та місцеві вибори впродовж 2004–2007 років.

Президентські вибори 2004 р., підкреслено автором, показали низку проблем українського політикуму, які потребували вирішення: його поділ за регіональною ознакою; участь у протестних акціях двох майданів – «помаранчевого» (Захід, Центр) і «біло-синього» (Південь, Схід); вибори 2004 р. стали першими в історії України, коли два кандидати в президенти репрезентували не «ліву» чи «праву» ідеології, а передусім Захід і Схід як різні за менталітетом і поглядом на майбутнє частини держави (229–232).

У шостому розділі «Інституціалізація регіональних електоральних відмінностей упродовж виборчих кампаній 2010–2012 рр.» досліджено президентські й місцеві вибори 2010 р. та парламентські вибори 2012 р., які, як вважає автор, проходили за сценарієм президентської кампанії 2004 р. з поділом України за ціннісними та мовними відмінностями. Аналізуючи місцеві вибори 2010 р. автор вказує на появу в процесі виборчої кампанії «регіональних партій» та пояснює причини їх виникнення (с. 299–317).

У сьомому розділі роботи «Перспективи суспільно-політичного розвитку України у контексті електоральних процесів 2014–2015 рр.» охарактеризовано позачергові президентські, парламентські вибори 2014 р. і місцеві вибори 2015 р. та окреслено можливості і перспективи подолання електорального протистояння в Україні.

Незважаючи на те, що П. Порошенко здобув перемогу за результатами першого туру виборів, автор зазначає, що «стратегічне голосування» українських виборців варто сприймати радше як специфічну відповідь на надзвичайні обставини, ніж свідчення подолання регіонального поділу в Україні, який щоразу структурував поведінку виборців різних регіонів. Водночас, підкреслює дослідник, президентські вибори засвідчили важливі

зміни в українському політикумі: проєвропейські політики дістали відчутну перевагу над проросійськими, здобувши майже 75 % голосів виборців.

Представлене дисертаційне дослідження є переконливим результатом самостійного наукового пошуку автора, оригінальним із точки зору отриманих результатів, і з точки зору актуальності та практичної значущості. Основні положення дисертаційної роботи належним чином відображені в наукових публікаціях у фахових виданнях України та наукових виданнях інших держав (Республіки Польща, Словацької Республіки, Угорської Республіки). Оформлення дисертації й автореферату здійснено з дотриманням відповідних вимог до такого роду робіт.

Теоретичні розробки дослідницької роботи дозволять комплексно підійти до аналізу виборчих процесів в Україні, дадуть змогу розширити знання про специфіку організації та проведення виборів в окремо взятому регіоні. Аналіз, узагальнення, систематизація фактологічного матеріалу, його оцінка допоможуть політологам, державним працівникам, лідерам та членам партій осмислити результати виборів до Верховної Ради України, президентських та місцевих виборів і зробити відповідні висновки. Основні положення дисертації можуть бути використані під час розробки стратегії й тактики майбутніх виборчих кампаній, прогнозування результатів виборчого процесу, підвищення виборчої культури громадян. Аналіз змісту автореферату та дисертації підтверджує ідентичність структури, логіки викладення матеріалу, відповідність основних положень та висновків за розділами. Зміст автореферату повністю відображає основні положення, висновки та узагальнення, що містить дисертаційне дослідження.

Не ставлячи під сумнів наукову та практичну значимість основних положень дисертаційного дослідження, водночас не буде зайвим звернути увагу автора на певні дискусійні моменти в роботі.

1. Досліджуючи електоральні процеси упродовж 1991–2015 рр., як на рівні держави, так і так на рівні регіонів, автор недостатньо уваги приділив процесу формування політичної еліти, адже у перехідних суспільствах

політика, як правило, має персоніфікований характер. У повній мірі це стосується й України, де вектори національного розвитку безпосередньо залежать від якості політичної еліти в цілому й особливо від діяльності окремих політичних лідерів та державних діячів.

2. Робота значно виграла б у змістовому плані, якби дослідження місцевих політичних інститутів автором робилося через співвідношення загального і особливого, оскільки місцеві політичні інституції не повторюють у буквальному сенсі форми та зміст загальнодержавних. У цьому контексті варто було б окреслити перспективи, які є похідними від започаткованого нині процесу децентралізації.

3. Роблячи висновки до розділів і до роботи загалом, автору роботи було б доцільніше поєднати теоретичний контекст висновків з їх емпіричним змістом, адже у деяких прикінцевих узагальненнях більшою мірою переважає фактичний матеріал. При цьому варто було б урахувати існуючий європейський та світовий досвід удосконалення виборчого процесу.

4. Маючи великий масив дослідницького матеріалу автору роботи потрібно було б зробити більш змістовні висновки і рекомендації щодо можливостей подолання електорального розмежування і протистояння в Україні. Йдеться про необхідність електорального забезпечення українського суспільства від негативів, які продукуються упродовж організації і проведення виборчих кампаній політичними елітами для здобуття виборчих переваг.

Разом із цим, слід зазначити, що наведені зауваження не знижують вагомості внеску Ю. О. Остапця у вивчення електоральних процесів та поведінки виборців. Це дослідження є аргументованим висвітленням актуальної з теоретичного та практичного боку проблеми, яке виконано на основі сучасних теоретико-концептуальних моделей і широкому емпіричному та фактологічному матеріалі. Отже, дисертація Ю. О. Остапця «Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональний та регіональний виміри» відповідає вимогам п. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння

вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року та усім кваліфікаційним вимогам щодо такого роду робіт, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент:

Доктор політичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу правових проблем політології
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

В. П. Горбатенко

Горбатенко В.П.
24 11 2016